

«Çörek bolmasa, tort iýiň» sözünüň başy türklermi?

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 январа, 2025

"Çörek bolmasa, tort iýiň" sözünüň başy türklermi? «ÇÖREK BOLMASA, TORT İYİŇ» SÖZÜNİŇ BAŞY TÜRKLERMI?

1789-njy ýylyň 14-nji iýulyndaky Fransuz rewolýusiyasy üçin umumy düşündiriş «Täze taryhyň we nasionalizmiň başyny başlandygy üçin ýewropa we dünýä taryhynda uly öwrülişik sepgidi boldy» görnüşindedir.

Gaýgylanmaň, Fransuz rewolýusiyasynyň gürrüni etjek bolamok. Taryhy üýtgeden bu uly wakanyň türkler bilen baglanyşygy hakda aýtjak bolýaryn. Bu gürrüni açmak bilen 14-nji iýulyň baýram edilýän gününüň öňüsyrasynda şindizem ulanylýan we dogrudyr öýdülýän bir ýalňyşy düzeltmek isleýärim. Emma bu gezek giňişleýin görnüşde we has köp okyjynyň dykgatyna ýetirip bilerin umydy bilen sosial mediýada ýazmagy makul bildim.

Fransuz rewolýusiyasyndan öň «Wersal» köşgünde guralýan oturlyşyklar, keýpi-sapalar, şüweleňler, zyýapatlar garyplykda ýaşayan parižlileriň gulagyna ýetip durýardy.

Lasyrdap gaýnaýan Pariž korol Lýudowik XVI-nyň halk arasynda gowy görülyän ministr Nekeri 1789-njy ýylyň 12-nji iýulynda wezipeden boşatmagy bilen bulaşdy. Bu ýagdaý Fransuz rewolýusiýasy tutaşdyran uçgun boldy.

Parižliler ilki şäheriň uly «Invalides», «Arsenal» ok-ýarag ammarlaryna dökülip ýaraglandy, soňam korola garşy gidenleriň zyndanlara atylannwe akla-huşa sygmajak görnüşde gynamalaryň berilen türmesi hökmünde tanalýan, oppozisionerleriň çüýredilen Bastiliýa galasyna tarap ýörişe geçdi.

1789-njy ýylyň 14-nji iýulynda parižlileriň eline geçen Bastiliýada pikir edilişiniň we halk arasynda ýaýran gep-gürrüňleriň tersune, biri ruhy taýdan näsag bolan jemi ýedi sany suduň hökümi bilen tussag edilen günäkärden başga hiç kim ýokdy.

Parižliler Bastiliýanyň zyndanlaryndan halas etjek gahrymanlaryny tapmazlygynyň gaharyna bäs gelip bilmän, bu galany goramak tabşyrylan az sanly esgeri öldürdi.

Rewolýusiýa ýyllarynda ýykylmagy makul bilnen Bastiliýa galasyndan sökülen daşlaryň bir bölegi has soňra Seýn derýasynyň üstünde gurlan Konkord köprüsiniň gurluşygynda ulanyldy.

1791-nji ýylyň 14-nji maýynda ulanyşyga berilen Konkord köprüsi daşlarynyň üstünde ýöremegiň monarhiýany depgilemek manysyny aňladýandygyny aýdýanlaryň täsiri bilen, aýratynam rewolýusiýa ýyllarynda parižlileriň iň köp geçýän köprüsi boldy.

Ýene-de rewolýusiýa baradaky gürrüňe dolanyp gelsek, Bastiliýadan ýörişe geçen parižlileriň bir bölegi şähre 20 kilometr uzaklykdaky «Wersal» köşgüne tarap yöneldi. Şol wagt korolewa Mariýa-Antuanette ertirligini edinip oturan elen.

Mariya-Antuanette

Hyzmatkärleriň duýduryşy bilen köşgüň töwereginde näme bolup geçýändigini bilmek üçin balkona çykan Mariya-Antuanettäni gören parižliler «Biz aç, iýmäge çörek tapamzok» diýip gygyryşmaga başlatar. Ine, şol wagtam korolewa taryha giren meşhur teklibini aýdypdyr: «Çörek bolmasa, tort iýiň». Elbetde, Mariya-Antuanettäniň geçmişini bilmeýänleriň bu

sözlere gahary geljegi belli. Korolewa hakykatdanam tort diýdimikä? Muña düşünmek üçin Wena gitmeli bolýar.

Antonette awstriýa melikesidir. Ýewropa dinastiýalarynyň arasynda gyz alyp-berişmek düzgüni hem-ä parahatçylygyň ýola goýulmagyny, hemem ýaranlygyň baglaşylmagyny üpjün edýändigini üçin giňden ulanylýardy.

Awtsriýanyň söýgüli şa gyzy Mariýa-Antuanette bilen Fransiýanyň koroly Lýudowik XVI-niň hem şu maksat bilen başy çatylypdy.

Her bir awtsriýaly ýaly ertirlik edinende ýurdunyň milli iýmiti bolan aýçöregini iýýän Mariýa-Antuanette Fransiýa gelip bolup gidende, ertirlikde hökman aýçöregiň bolmalydygyny hem şert goýupdy. Şonuň üçinem «Wersal» köşgüniň aşpezleri we çörek bişirijileri aýçöreginiň edilişini öwrenipdi.

Mariýa-Antuanettäniň bolsa Awtsriýada halkyň gündelik iýýän aýçöreginiň parižliler tarapyndanam aňsat tapyp bolýandygyny pikir edip, «Çörek bolmasa, tort iýiň» sözünü diýende «Croissant» (Круассан – kurasan) iýiň diýmek isläpdi. Belki-de Antonettäniň bu sözlerini eşdenler kurasanyň taryhyny bilmänsoňlar, aýçöregini tortdyr öýdüpdir.

Antuanettäniň Pariže getiren bu çöregi diňe rewolýusiýadan soňky ýyllarda fransuz dilinde «ýarymaý» manysyny berýän “Croissant” (kurasan) ady bilen paýtagtdan başlap, бүтін ýurda we Ýewropa ýaýrapdyr.

Mariýa-Antuanettä nädogry düşünilip-düşünilmändigini bir ýana goýup, indem fransuzlaryň köp magtaýan kurasanyň türkler arkaly nähili orta çykyşyny gürrüň bereliň.

Aýçöreginiň türkler bilen baglanyşygy onçakly bilinmeýär. Aslynda bilinmegi-de islenmeýär.

Kurasanyň kyssasy osmanly goşunlarynyň 1683-nji ýylda Wenany ikinji gezek gabaw astyna almagy bilen başlaýar. Uzak wagta çeken gabaw wenalylary mazaly ysgyndan gaçyrypdyr.

Şähere girmek üçin dürli ýollary synap gören türkler iň soňky çäre hökmünde lagymçylaryň, ýagny tunel gayzyjylaryň açan ýerasty geçelgelerini ulanmagy müwessa bilýär.

Ahyrynda garaşylan gün gelip ýetipdir, tunnelleriň bir uýy göz önüne tutulan ýerlere baryp ýetipdir, bu ýerlere ýerleşen türk

esgerleri hüjüm geçmäge beriljek buýruga garaşyp başlapdyr. Gije ýarymdan soň tutuş şäher uzakly günüň goranyjynyň ýadawlygyndan ýaña uka gidipdir. Şol sagatlarda oýa bolankar we işleýänler diňe çörek bişirijiler eken.

Lagymçylaryň açan tunelleriniň birinjisi ine şol pekarnýalaryň biriniň ortasyndan çykypdur. Tuneliň agzyndaky toprak atylyp, türk esgerleri hamyr ýugrup oturanlaryň ortasyndan çykan badyna aljyraňňylygy ýeňen çörek bişirijiler şäheri aýaga galdyrýar we ukuda ýatan şäher oýanyp, täzeden goranyşa geçýär.

Tunellerden has köp esger çykmagynyň önüni alan wenalylar az wagtda türkleri yza serpikdiripdir.

Urşuňam ykbaly üýtgäpdir.

Ine, şol günüň hatyrasyna wenaly çörek bişirijier «ýarymaý» görnüşinde aýçöregini bişirmäge başlapdyr. Tunelden çykan esgerleriň başgabynyň üstünde we osmanly baýdagynda ýarymaýyň bolandygy, şeýle-de şol gije asmandaky aýyňam orak şekilli bolandygy üçin çörekler ýarymaýa meňzedilipdir.

Türkleriň garşysynda gazanylan ýeňşi alamatlandyrýar pikiri bilen her gün irden aýçöregini iýmek awstriýalylaryň arasynda däbe öwrülensoň, aýçöregi baý bol-garyp bol, tapawudy ýok,

hemmelere elýeterli azyga öwrülipdir.

Bu wakadan birnäçe gün geçensoň, wenalylaryň kömegine ylgan Polşanyň koroly Ýan III Sobeskiniň serkerdeliginde, ýarsy polşalylardan, beýleki ýarsy-da nemeslerden düzülen 65 müň adamlyk goşun gelip, türkleri gabawdan el çekip yza çekilmäge mejbur edipdir.

Ýene bir gezek Mariýa-Antuanette barada aýdar bolsak, awstriýaly melikäniň betbagtlygy heniz 14 ýaşyndaka 1770-nji ýylyň 16-njy maýynda fransuz tagtynyň mirasdüşer şazadasy ýaňy 16 ýaşyna giren Lýudowik XVI bilen nikalaşanda başlapdyr. Toýuň yzysüre häzirki Konkord meýdanynyň ýerleşen ýerinde täze durmuş guranlaryň hormatyna salýut atylýar. Salýutdan howsala düşen jemende basga düşüpdür we 132 adam basgylanyp ölüpdür. Heläkçiligi eşiden Mariýa-Antuanette we Lýudowigiň uýasy Ýelizaweta gözyaş döküp aglaýarlar.

Bolup geçenleriň yzyndan parižlileriň arasynda Mariýa Antonettäniň betbagtlyk getirendiginiň we özüniňem şu meýdanda gözyaş döküp öljekdiginiň gürrüni ýaýrapdyr.

Birnäçe ýyldan soň bu aýdylanlar bolup geçipdir. Belli bir wagta çenli «Rewolýusiýa meýdany» ady berilen by ýerde gurlan gilotinde ölüm jezasy berilen 1350 adamyň arasynda Lýudowik XVI bilen onuň aýaly Mariýa-Antuanette hem bar eken.

Sözümi gutarmanka ýene bir zady aýdaýyn, käbir fransuz çeşmeleriniň aýtmagyna görä, kurasan türkleriň Ýewropadaky öňegidişlikleriniň öňüniň alynan we ýerlerini elinden aldyrmaga başlamaklarynyň simwolydyr.

Gürbüz EWREN / @Gurbuz_Evren

Anna, 12.07.2024 ý. Taryhy makalalar